

IDEOLOŠKA FUNKCIJA SOCIOLOGIJE I SOCIOLOŠKA PREPOSTAVKA IDEOLOGIJE

— na marginama jednog zbornika —

Dominacija tzv. tehnološke i naučne revolucije i naučne revolucije i perspektive civilizacije kao rađanje integrisanog čovečanstva u post-industrijskom društvu šesto provociraju teorijsku raspravu na temu „deideologizacije”, „dezalijenacije”, naučnog monizma” itd., u stvari, na temu ideologije, otudenja, pluralizma istine itd. (Čini se, ipak, da je to aktualiziranje dosta stare rasprave koja je težila tumačenju korelacije i distance između ideologije, filozofije istorije, teorije, nauke i politike.) Stoga je razumljivo što je upravo ta problematika bila jedno od glavnih pitanja koja su razmatrana na poslednjem, VI međunarodnom sociološkom kongresu 1966. u Evijanu (Francuska). Referati na tu temu koje su podneli predstavnici Sovjetskog Saveza i drugih istočno-evropskih zemalja objavljeni su u posebnoj publikaciji Akademije nauka SSSR pod nazivom „*Sociologija i ideologija*” (Moskva, 1969.). U odeljku ove knjige-zbornika pn. *Filozofsko-metodološki problemi sociologije* problem odnosa ideologije i sociologije razmatran je više sa teorijsko-metodološkog stanovišta i tretira neke osnovne elemente savremene naučne diskusije iz ove oblasti. Reč je tu o referatima kao što su *Sociologija i ideologija* (Konstantinov), *Saznanje i ideološke funkcije sociologije* (Kelle), *O deideologizaciji nauka* (Česnokov), *Metod analize socijalnih sistema* (Markarjan), *Sociološka istraživanja i ekonomска nauka* (Šubkin) i „*Problem razvijaka i borbe marksističke i buržoaske sociologije* (Kelle), „*deideologizaciji* nauka (Česnakov), *Metod analize neke asocijacije iz ovog domena gnoseologije*.

Osnovni stavovi pomenutih referata mogu se reducirati na nekoliko važnijih kao što su sledeći:

1. Sociologija, društvene nauke uopšte, imaju sasvim specifičan teren istraživanja za razliku od prirodnih nauka.
2. Ta specifičnost je dvostruka.

a) jer se socijalni fenomeni ne mogu apstrahovati od uticaja ideologije (što nije slučaj sa istraživanjima prirodnih nauka) i

b) jer se i sama metodologija istraživanja društvenih pojava uslovjava ideološkim konceptima.

3. Ideologija — to je logika ideja, više ili manje sistem pogleda, teorija, društvenih ideaala koji odražava datu etapu razvitka društva i daje određeno tumačenje.

4. Naučna ideologija javila se sa pojavom klase čiji se istorijski interesi podudaraju sa objektivnim hodom istorijskog razvitka društva.

5. Razvitak ideologije kao i sociologije jeste socijalno uslovljen proces sa različitim stepenom približavanja istini.

6. Interesi progresivne klase služe kao osnova konstituisanja naučne ideologije, ukoliko ona odgovara objektivnim zakonima razvitka.

7. Ideologija — njena socijalna uloga uslovljena je njenim sadržajem i mestom u opštoj duhovnoj atmosferi epohe.

8. Ličnost sociologa nije neutralna, s obzirom na različite sile ideologije i njihovih nosioca.

9. Sociologije i sociologa bez ideoeloškog uticaja nema i ne može biti — to je nerealna mit. Puna neutralnost ideologije i sociologije ne postoji.

10. Međuuticaj nauke (sociologije) i ideologije ogleda se u tome

a) što klasni interesi, ciljevi politike klase, njihovih ideoelogija opredeljuju, kao „spoljna sila”, teorijsku i čak empirijsku orientaciju sociologa, naučnika-istraživača,

b) što ljudi i sami, po „ubedjenju”, uključuju ideološki faktor u svoja naučna istraživanja misleći da to rade slobodno (da raspolažu slobodom volje i mišljenja), a, u stvari, to je samo transformacija objektivnog faktora u subjektivnu „unutrašnju silu”.

11. Odbacivanje povezanosti i dijalektičkog jedinstva sociologije i ideologije vodi revizionizmu i dogmatizmu.

12. Glavna socijalna funkcija ideologije: određivanje ciljeva i zadataka velikih socijalnih grupa ili čitavog društva, kao i stimuliranje organizovanih delatnosti masa za ostvarivanje tih ciljeva i zadataka.

13. Ideološki momenat je uvek prisutan u nauci bez obzira da li je naučnik toga svestan ili nije.

14. Nije reč o tome da se izbegne uticaj ideologije uopšte već samo one nenaučne i antinaučne.

15. Ništa ne može spasti socijalna istraživanja od subjektivizma sem do kraja naučna, monistička filozofija kakav je dijalektički materializam.

16. „Deideologizacija” i „kraj ideološke ere” to je izmišljeni i absurd.

17. Suština savremene nesaglasnosti o odnosu sociologije i ideologije svodi se na tumačenje odnosa dveju antagonističkih ideologija: naučne (socijalističke) s jedne, i kapitalističke s druge strane.

18. Monizam socijalne teorije kao određeni saznajni princip izražava metodološku potrebu bez koje bi izučavanje društvenog sistema bilo nepotpuno. Istoriski materijalizam je takva monistička koncepcija.

19. Koncepcija socioološkog pluralizma stvara samo iluziju dosledno sistematskog proučavanja društva.

20. Postoje napredna, humanistička i fašistička, militaristička ideologija (s obzirom na interes grupa koje predstavljaju).

21. Osobenost marksističke teorije jeste u tome što sadrži u sebe kvalitet nauke i ideologije. Ona je nauka sa saznajnim i vrednosnim funkcijama.

22. „Deideologizacija” sociologije, bila bi njen oslobodenje od veza sa etikom, filozofijom, estetikom i drugim oblicima društvene svesti, a pre svega od socijalno-političkih pristupa problemima, što je absurdno.

23. Ne može se odricati emocionalni momenat ideologije.

24. Sociologija nije samo arena borbe raznih ideoloških pravaca već je i sama ideološka snaga. Ona teorijski i argumentovano određuje i objašnjava odnos prema izvesnim problemima bez obzira da li je naučnik želeo i stremio takvim zaključima ili nije.

Šta se od teza iznetih u pomenutom delu zbornika može prihvati i kako se to da objasniti?

Tačno je da ideologija ima višestruka tumačenja i da je u upotrebi desetak njenih definicija. (Wiatr je nabrojao dvadeset sa svim njihovim autorima). Međutim, isto je tako tačno da je ideologija u marksističkom shvatanju sasvim određen pojam koji, doduše i ovde, ima šire i uže značenje. Šire — kao sveukupnost oblika ljudskog mišljenja; uže, specifično — kao klasna (grupna) svest.

U ovom drugom značenju, ideologija je onaj kvalitet ljudskog mišljenja koji prepostavlja ideje, poglede i shvatnja određenih grupa, klase. To znači da različiti odnos socijalnih grupa prema sredstvima za proizvodnju, prema mestu u društvenoj organizaciji produkcije i reprodukcije stvarnog života, prema učeštu u korišćenju društvenih bogatstava, prema mogućnosti kulturne emancipacije itd., uslovljava različito gledanje, različite emocije i vrednosti koje se tiču mnogobrojnih problema savremenog života i njegove budućnosti. Zbog toga je ideološka svest stvarno ograničena svest grupa, klase jer su ograničeni njihovi posebni društveno-ekonomski, kulturno-politički interesi; to je posebna svest ljudi nastala u uslovima eksplatacije čoveka čovekom i alienacije. Takva, ona je najčešće „kriva svest”, odnosno, izopačena pred-

stava o stvarima i pojavama, uvek determinisana osnovnim potrebama njenih društvenih nosilaca.

Tačno je i to da se u ime „ideologizacije” ne može svaka ideologija proglašiti sa jednakom saznanjom i društveno-praktičnom, istorijskom vrednošću. S obzirom na to da je ideologija idejni (svesni, subjektivni) izraz određenih odnosa realnog (objektivnog) života ljudi, njihovog društvenog bića to znači da su i progresivnost i reakcionarnost ideologija vezane za progresivnost ili reakcionarnost društvenih klasa, čija je svest određena ideologija (kao logika njihovih pogleda i idealja). Kako su društvene klase u toku svog nastajanja i nestajanja zauzimale različite društvene položaje u odnosu na kretanje i razvitak društva to je i ideologija menjala svoj smisao i karakter. U tom pogledu istorija je dala dovoljno primera za apstrakciju kojom se došlo do pravila da su klase onda, kada su nastupale u ime interesa čitavog društva, a njihovi se istorijski interesi podudarali sa objektivnim hodom istorijskog razvijanja, bile nosioci progresivne ideologije i obrnuto — kada su težile ovekovečenju svojih klasnih interesa isticale ideologiju, poglede i vrednosti, koje su toj težnji bile adekvatne. Istorija je, zatim, pokazala još i to da društvena klasa koja se najdoslednije zalagala za društvo socijalne pravde, za svet „praktičnog humanizma” jeste proletarijat pa je i njegova ideologija, u stvari, progresivna svest koja se aktivno angažuje u traženju izlaza iz „carstva nužnosti” i socijalnih antagonizama. (Odstupanja je, naravno, bilo: i među ideologijama eksploratorskih grupa mogle su biti progresivne tendencije baš kao što je i radnička klasa rađala ideologije koje su se odlikovale nezrelošću i nazadnošću.)

Istina je da je velika socijalna uloga ideologije i da se ona proteže od određivanja praktičnih ciljeva i zadataka velikih socijalnih grupa pa i čitavog društva do određivanja mogućnosti i karaktera njihovih saznanjih i normativnih odraza. Ideologija, dakle, vrši određen uticaj na pojedine forme društvene svesti i društvenu praksu i, pritom, naročito na one delove koji su ispoljavanje socijalno-političkih procesa i odnosa. Kao određeni sistem ideje i vrednosti ideologija utvrđuje društvenu grupu, integriše njene delove i usmerava ponašanja njenih pojedinih članova. Ideologija služi klasi radi osvetljavanja tih potreba i ciljeva. Ideološka misao, dakle, sadrži veliku snagu uticaja kako u odnosu na objektiviziranu i institucionalizovanu tako i na duhovnu delatnost. U društvu sa antagonističkim, klasnim suprotnostima i nauka (društvene nauke, pre svega), i filozofija i umetnost i etika i politika nastupaju sa pozicijama određenih ideoloških teorija; ideologije klase vrše uticaj na celokupno društveno saznanje kojom prilikom taj uticaj ima konzervativni ili progresivni karakter.

Pošto je sociologija kao nauka deo društvene svesti to je tačno da između nje i ideologije postoji takođe određen odnos. Taj odnos je višestruk i višešmeran: on se ostvaruje kroz uticaj idejnih stavova i vrednosti na metodologiju i način tumačenja rezultata socioloških istraživanja, kroz ideološku preokupaciju ličnosti sociologa, kroz uticaj socioloških naučnih istina na ideološke stavove i orientaciju, kroz odnos naučne sociologije prema nenaučnim ideologijama i naučne ideologije prema naučnoj sociologiji itd. itd. Da su puna neutralnost ali i potpuna istovetnost između naučne ideologije i sociologije nerealnost nepo-

trebno je naročito dokazivati. Razvitak sociologije i ideologije kao i njihov međuuticaj zaista je socijalno uslovjen proces sa različitim stepenom približavanja objektivnoj istini.

Odnos sociologije i ideologije mora se posmatrati kao odnos suprotnosti i povezanosti (u slučaju da je reč o naučnoj ideologiji i „krivom sveštu“ neopterećenoj sociologiji ta je suprotnost najmanja i korelacija najveća). Jedino tako se mogu i razumeti istorijski nužne ideološke funkcije nauke (sociologije) i naučne (sociološke) prepostavke progresivne ideologije.

Stvar je još i u sledećem:

Sociologija je, pre svega, nauka. Najopštija društvena nauka o društvu kao celini, o njegovoj zakonitosti razvoja. Ona, prema tome, sadrži sve attribute nauke, pa, zato, njen odnos prema ideologiji i ne može biti kao prema nekoj drugoj nauci. Iz razloga što su sociologija i ideologija, kao vidovi društvene svesti nastale i obeležene različito. Govoreći o ideologiji mi time označavamo ljudsko mišljenje (ideje, stavove, vrednosti) koje proizilazi iz uslova klasnih antagonizama i klasnih funkcija grupa. Sociologija kao nauka je nešto drugo: kao odraz objektivnih društvenih pojava, procesa i odnosa ona označava objektivno, postojano, neprotivrečno, logički i praktično verifikovano ljudsko mišljenje (ideje, stavovi, vrednosti) koje služi realnom predviđanju društvenih tokova.

Besumnje je da sociologija, svojim rezultatima na polju istraživanja strukture i dinamike društva vrši određen uticaj na ideologiju tj., na ono mišljenje klasnih grupa, koje se formira neposredno pod uticajem položaja tih grupa. Ideologija sa svoje strane prožima sociologiju određenim teorijama, koje su u suštini formulacija idejnih preokupacija izvesnih klasa, a i zbog toga što su i sami sociolozi uvek predstavnici nekih društvenih klasa (njihovih partija) pa, najčešće, njihovo sociološko saznanje biva „zračeno“ interesima grupa koje predstavljaju i kojima pripadaju. Međutim, kako smo već istakli, zbog različitih vrednosti pojedinih ideologija ne može se ni sociologija prema njima svrstati u jedan red odnosa. To je naročito važno onda ako se hoće da ukaže ne samo na uskladištanje sociologije i ideologije već i na njihovu razliku i protivrečnost. U stvari radi se o tome da se i o protivrečnosti između ideologije i sociologije ne može govoriti uopšte već samo kao o odnosu, pre svega, između naučne sociologije (kao neideološkog saznanja) s jedne i netačne ili konzervativne, mistificirane i reakcionarne, odnosno, progresivne, revolucionarne i naučne ideologije, s druge strane.

Prema tome sociologija se kao nauka ili pospešuje i dalje razvija prožeta ideologijom napredne, istorijski progresivne klase, njenim pogledom na svet ili se, opet, degradira na nivo antinaučnog sistema o društvenim pojavama rukovodena konzervativnim ideološkim teorijama. Nije teško razumeti zašto je sociologija u marksističkim ideološkim postavkama našla svoju najuskladišniju formu idejnih osnova daljeg revolucionarnog razvitka, odnosno, zašto su mnoge druge ideološke teorije konzervativno-idealističkog smera stale na put pune naučne afirmacije sociološke misli.

Ali, šta u ovom delu zbornika ne može do kraja izdržati naučnu kritiku?

Kaže se, na primer, da nije reč o tome da se izbegne uticaj svake ideologije, ideologije uopšte, već samo uticaj one nenaučne i antinaučne. To jedva da je sasvim tačno. Naučna ideologija je naučna utoliko što ne protivreči naučnim sudovima i definicijama. Sama po sebi ona nije nauka i zadržava svoj specifikum kao svest prelomljena kroz prizmu interesa grupe pa je zato uvek sistem stavova i akseoloških kategorija koji nemaju uvek naučnu verifikaciju već samo veliku emotivnu, političku, psihološku snagu integrisanja i orientacije grupe. Prema tome i uticaj tzv. napredne ideologije („naprednost“) je već jedna ideološka kategorija opterećena subjektivizmom) mora biti shvaćen kao proces transponovanja razumnih, racionalnih pretpostavki — neprotivrečnih istorijskoj nužnosti društvenog razvitka — u sistemu naučnih istina i sudova. Tako, na primer, analizirajući uticaj ideologije progresivnog proletarijata — marksističke ideologije, dolazimo do zaključka da je ona u neku ruku sve manje ideologija u smislu klasne svesti ukoliko i sam proletarijat prestaje da bude klasa, ukoliko je i svest proletarijata zajednička svest trudbenika dezaljeniranog (besklasnog) društva kao naučni sistem pojmove o ljudima i životu. A ako se i dalje ističe kao ideologija društva to ona, ipak, *de facto* gubi svoje bitne tradicionalne oznake kao svest jedne klase koja postoji nasuprot drugim.

U vezi s tim je i tvrdnja da se sociološka istraživanja ne mogu spasti subjektivizma i ideologije kao „krive predstave“ na drugi način već povezivanjem sa naučnom, monističkom filozofijom, kakav je dijalektički materijalizam. Istina je da je Marksovo učenje (ideologija, teorija, filozofija) vrlo značajna i naučno dosledna teorijsko-metodološka osnova socijalnih istraživanja. Ali stvari nisu tako proste kada se na jednu gomilu strpa i marksizam i filozofija i ideologija i nauka i teorija pa se to svede na odnos: naučno istraživanje — dijalektičkomaterijalistička ideologija.

Ostavimo li po strani da dijalektički materijalizam nije isto što i filozofija, već teorijski sistem stavova koji je zbog svoje opštosti mogao da se primenjuje ne samo u filozofiji već i u drugim posebnim prirodnim i društvenim naukama; ostavimo li to da li je opravdano dijalektički materijalizam i filozofiju marksizma dovoditi u vezu sa naprednom ideologijom tako što će se proglašiti sinonimima, razmotrimo jednu drugu tezu koja se u zborniku razvija. Tvrđiti, naime, da je istorijski materijalizam takva *monistička* konцепција koja upravo zbog svoje monističke ideoološke teorije obezbeđuje *potpune* metodološke principе izučavanja društvenog sistema, mislim da ide na ruku dogmatičarima koji time vrlo često pokrivaju svoju učaurenost, teorijski stereotip i šablon iako je ta teza, u svojoj osnovi tačna. Ako je Engels nalazio za potrebno da se 90-ih godina prošlog veka izvinjava što su Marks i on dozvolili da se ekonomskom faktoru pridaje veći značaj na račun drugih, pošto je u to vreme upravo trebalo braniti glavni princip materijalističke teorije društva, danas se pogotovu sociološki pluralizam ne može jednostrano proglašavati iluzijom. Intenzivna fundamentalna i empirijska istraživanja su pokazala da se komplikovani i raznovrsni društveni mehanizam može objasniti samo pluralizmom faktora, a da je materijalistički monizam samo rukovodstvo za akciju u smislu da oslobođa istraživača proglašavanja nebitnih faktora za bitne, međutim,

ne u smislu zapostavljanja i bagatelisanja socijalnih činioca koji mogu biti ne samo značajni, već u određenim okolnostima mogu imati i presudniju ulogu od ekonomskih.

Teza da je ideološki momenat uvek prisutan u nauci kao i da je sociologija ne samo arena ideološke borbe već i sama ideološka snaga ima dosta nedostataka i do kraja ne može izdržati kritiku. Nauka pa i sociologija se bave izučavanjem i objašnjenjem idealja, ciljeva, vrednosti, („šta treba”), ukoliko je to sve ljudski život i ukoliko su činioči menjanja tog života. To još, međutim, ne znači da je nauka (sociologija) zbog toga ideološka svest i snaga. Ukoliko i vrši neke ideološke funkcije nauka (sociologija) to čini svojim opovrgavanjem ili dokazivanjem određenih ideoloških zabluda i istina kao predmeta svojih istraživanja. Na taj način niti se može sociologija svesti na ideologiju ma koliko ona bila progresivna niti je ideologija nešto što može zameniti sociologiju. Na primer, ideološka vodilja sociologije sadržana u insistiranju, recimo, na organizaciji jednog slobodnog, humanističkog društva, oslobođenog privatne svojine i državne birokratije ili pak na njihovom učvršćenju i razvijanju. To je sfera ideološkog u ukupnoj ljudskoj misli. Na tu temu, međutim, predmet sociologije bio bi naučno, stvarno pronalaženje društvenih sila koje će omogućiti takvu organizaciju, njene najbolje oblike i institucije. Ovde se sociološka misao javlja samo kao jedna od naučnih pretpostavki koje iniciraju i same ideološke stavove i daju njihovo objašnjenje, odnosno utvrđuju njihov socijabilitet i adekvatnost objektivnoj zakonitosti razvoja društva.

Odnos sociologije i ideologije jeste u njihovoј dijalektičkoj vezi. A to znači, ni poklapanje niti apsolutno podvajanje već jedinstvo pojmovnih suprotnosti, koje je odraz jedinstva objektivnih suprotnosti tj. onih koje postoje van ljudske svesti. U ljudskom mozgu se, dakle, stvara razvijajući se jedinstven sistem povezanih pojmoveva i stavova (ideoloških, naučnih), koji je samo „subjektivna slika” o povezanosti i jedinstvu različitih pojava objektivne stvarnosti. S tim u vezi treba se setiti jednog Engelsovo mišljenja kada kaže: „Dijalektika koja isto tako ne pozna nikakve *hard and fast lines* (krute i oštре granične linije), nikakav bezuslovno primenljivi „ili-ili”, koja nepokretne metafizičke razlike prevodi jedne u druge te osim „ili-ili” poznaće takođe „i jedno i drugo” na pravom mestu, ta dijalektika posreduje između suprotnosti, i ona je u poslednjoj instanci jedini ispravni način mišljenja. Razume se da metafizičke kategorije u dnevnom životu, u naučnoj sitničariji zadržavaju svoje značenje”.

Dr P. Kozić

Adam Podgórecki: PATOLOGIA ŻYCIA SPOŁECZNEGO (*Patologija društvenog života*); Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1969.

Mora se priznati: rad prof. Varšavskog univerziteta A. Podgóreckog „patologija društvenog života” ne spada u red onih književnih „stereotipa” koji su kao naučni radovi i korisni i vredni pažnje ali ne i origi-